

Az európai civilizáció esélyei a gyarmatvilágban

A modern néprajz és a kulturális, illetve történeti antropológia az elmúlt évtizedekben – az őslakos társadalmak autochton fejlődésének elismerése mellett – új látószögbe helyezte az európai gyarmatosító hatalmakat, amelyek töretlenül hittek saját erejükben, és a megfelelő eszközök is rendelkezésükre álltak ahhoz, hogy uralmukat kiterjeszthessék az egész világra. Ezen új irányzat képviselői megkérdőjelezik a civilizáció folyamatának eredményeit, és közülük többen úgy vélik, hogy az európaiak olyan örök érvényű változást idéztek elő gyarmataikon, amely idővel a helyiek számára vallási, szellemi és anyagi szempontból is hátrányos következményekkel járt. Mindez merőben ellentétben áll azzal a felfogással, amit egyes tengeri hatalmak és az egyház, majd az európai történetírás a kora újkortól hangoztatott, nevezetesen, hogy a gyarmatosítók a krisztusi üzenet hirdetésén és tanításán túl morális kötelességüknek tettek eleget az őslakos társadalmak viselkedésének, műveltségének, gazdaságának európai mintákra történő átalakításával, miként egyébként arról a Világtörténet idei második számában is olvashatunk.

A gyarmatosítók azon törekvését, mely azt célozta meg, hogy a gyarmati társadalmak európai szintű teljesítményt nyújtsanak, nem minden esetben koronázta siker, efféle fiaskó okait tárja fel Túróczi Tamás tanulmánya. A szerző a Távol-Kelet térségére, azon belül is Japánra irányítja a figyelmet, amely a 16–17. században vált az európai politikai gondolkodás részévé. A régióba behatoló portugáloknak és az őket követő spanyoloknak azonban hamar szembesülniük kellett azzal a tényezővel, hogy Ázsia keleti részén jóval fejlettebb, katonailag sokkal erősebb államok működnek, mint az amerikai kontinensen. A térítők nem tudtak élni azzal a lehetőséggel, hogy éppen a „hadakozó tartományok időszakában”, azaz a Muromacszi-korszakban érkeztek Japánba, amikor is a központi hatalom gyengeségét kihasználva egyes tartományurak állandó háborúban álltak egymással. Az európaiak megjelenése hiába segítette elő a térség kereskedelmi viszonyainak fejlődését, a „Nagy Hajó” hiába teremtett kapcsolatot nem csupán Ázsia és Európa között, de még Ázsián belül is, a térítők és az európai hatalmak közötti folytonos ellentétek és viszályok a központi hatalom újbóli megerősödését eredményezték, amely végül az európai hatalmak előtti bezárkózás mellett döntött.

A 17–18. század fordulóján a Kaliforniai-félsziget meghódításának tényéhez már nem fűződött kétség, az őslakosok integrációja az európai életformába és

normarendszerbe azonban még célként lebegett a gyarmatosítók szeme előtt. Az akkulturáció tervének megvalósulását nagyban befolyásolták a természeti környezet szabta korlátok, melyekhez a térítőknél is alkalmazkodniuk kellett. Ennek szellemében nem szakíthattak radikálisan az őslakosok addigi vándorló, gyűjtögető, halászó, illetve vadászó életmódjával, hanem kettős gazdasági rendszer fenntartása mellett próbálták rákényszeríteni a meghódítottakra a letelepedett életmódot és az azzal együtt járó földművelési technikákat. Az indiánok korábbi életkörülményeik fenntartásához való ragaszkodásának szimbóluma a sárkánygyümölcs, vagyis a *pitaja* lett. A sors fintora csupán, hogy ez a kaktuszfélék családjába tartozó, vitaminnokban és vízben gazdag növény, melynek magjából a „második szüret” után lisztet őröltek, a Fülöp-szigetek és Amerika között ingázó, skorbutban szenvedő, éhségtől elcsigázott távolsági kereskedőknek, illetve tengerészeknek is éltető gyümölcsévé vált, miként arról María del Mar Muñoz González értekezésében olvashatunk.

A társadalmi és gazdasági életforma megváltoztatására irányuló törekvéseken kívül a hódítók gyarmataikon szem előtt tartották az Európában létrejött szellemi műveltség terjesztését. Ennek egyik vetületeként a korszak irodalmi életének elitje nem csupán látogatást tett az Újvilágban, de ottani tapasztalatait egzotikus hangulatot kölcsönözendő alkotásainak, műveibe is beleszötte. Az őslakosokról és környezetükről illetéknéppen kialakított ismeretek köszönő viszonyban sem álltak a valósággal, a hamis látszat azonban gyorsan terjedt, hiszen az öreg kontinens közönsége felolvasások és más közösségi rendezvények alkalmával is megismerkedhetett ezen irodalmi művekkel. Monostori Tibor tanulmányának középpontjába a 16. század második felében alkotó Alonso de Ercilla y Zúñiga Spanyolországban bestsellerré vált munkáját, az *Araukánok könyvét* állítja, amelynek hatására bizonyíthatóan megváltozott a köztudatban az amerikai őslakosokról és a távoli kontinensről korábban rögzült kép: az Ercillánál felsejülő europeizált Amerika a közönség számára gyorsan elfogadhatóvá és egyszersmind rögvest spanyollá is vált.

Az érem másik oldalát jelenti, hogy a spanyol ajkú latin-amerikai szellemi élet kezdeti időszakában teljes mértékben az anyaországi kultúrához kötődött, annak hatásai nyomán fejlődött. Bán Mónika Edina írásában arra hívja fel a figyelmet, hogy az európai irodalmi műfajok sokasága és azok eszköztára nem csupán meghonosodott a gyarmatvilágban, de idővel önálló életre is kelt. A mexikói irodalomnak mind a 16., mind a 17. században kimutathatók a maga sajátos vonásai, amit erősen befolyásolt a történelem, a prehispán kultúrák jelenléte, illetve az európaiktól eltérő természeti környezet. A gyarmatok művészei a spanyol irodalomban nagy sikerre jutó szimbolikus műfajokat, így az emblematikát is átvették, s miután helyi vonásokkal fűszerezték, az így előállt művek sok esetben túlszárnyalták az európai elődöket.

Az őslakosság életmódjának megváltoztatásának programja még a 19. században is akut problémaként jelentkezett, miként arra Szabó-Zsoldos Gábornak a dél-afrikai brit gyarmatpolitikát taglaló cikke rámutat. Ez esetben a hódítók által megfogalmazott különböző koncepciók mindegyike a munkát állította a civilizációs folyamat középpontjába, amely kiemelt tényezőként elősegíthette az afrikai életkörülményeinek megváltoztatását. A brit politikának a szerző véleménye szerint három fő összetevőt kellett figyelembe vennie a 19. század második felében: az

afrikaiak óriási létszámbeli fölényét, a telepes lakosság heterogenitását, valamint a Jóreménység fokának stratégia helyzetét a brit világbirodalmi érdekek szempontjából. A radikális változásoknak a megszokott gyakorlatot követő, illetve ahhoz ragaszkodó Gyarmatügyi Minisztérium állta útját, és tovább bonyolította a helyzetet, hogy a 19. században a brit politikai erők már csak olyan gyarmatpolitikát kívántak támogatni, amely nem járt nagy költségekkel az anyaország számára.

A századok során függetlenné váló gyarmatok komoly törekvése volt, hogy meghatározzák saját európaiságuk mértékét, illetve viszonyukat az öreg kontinenshez. Nem csupán a rokoni szálak és a kulturális hatások miatt, de az értelmiség azon igyekezete folytán is, mely továbbra is ambicionálta az öreg kontinens tudományos eredményeinek megismerését és átvételét. Az argentin statisztika atyjának tartott Gabriel Carrasco országa képviselőjében azért utazott vissza az őshazába, hogy a párizsi világkiállítás alkalmával, a Földrajzi Társaság kongresszusán bemutassa és népszerűsítse hazáját, mely a szabad bevándorlás támogatásával tárt kapukkal várta az Európából érkező munkaerőt. Semsey Viktória cikke Carrasco útinaplójának bejegyzéseire támaszkodva feltárja az argentin tudós Európába vezető hosszú útjának tapasztalatait, rávilágítva arra, hogy a korszak szakemberei mit tekintettek a fejlődés előfeltételeinek, illetve követendő példának. Carrasco az európai viszonyok láttán felmérte országa elmaradottságát, nagyfokú patriotizmusának köszönhetően a hazájára és annak értelmiségi elitjére váró felzárkóztató feladatok elé azonban optimizmussal telve tekintett.

Folyóiratunk idei első számát Szent Márton születésének 1700. évfordulója kapcsán az egyik legeurópaibbnak mondott szent kultuszának szenteltük. Az idei záró számunk Visszhang rovatában Szilágyi Magdolna írásával veszünk búcsút Savaria szülöttétől, akinek tiszteletére és emlékére Szombathely központtal Európát behálózva zarándokutak rendszere jött létre, melynek köszönhetően a tours-i püspök életútja és kultusza ma is élő és eleven hagyománnyá, a modern ember életének részévé válhat.

FAR AWAY YET NEAR

THE CHANCES OF EUROPEAN CIVILIZATION IN THE COLONIAL WORLD

The papers of the present issue explore the methods and means that the European conquerors used during the civilization of their colonies in the sixteenth to nineteenth centuries in order to implant in these areas far from the Old Continent the forms of European behaviour, economic procedures, social conditions and material and intellectual culture.